

Д. В. Мілов, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
ORCID 0009-0001-5676-1293

ПИСЬМОВЕ КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ VS ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Постановка проблеми. Згідно з даними статистичних звітів Верховного Суду на розгляд Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) упродовж першого півріччя 2025 року усього надійшло 3 852 процесуальні звернення і справи кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення. З урахуванням нерозглянутих за попередній рік справ і матеріалів у першому півріччі цього року на розгляді Верховного Суду усього перебувало 5 230 процесуальних звернень і справ кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення¹. Упродовж минулого року до Суду надійшло 8332 процесуальні звернення та кримінальні провадження. З урахуванням нерозглянутих за попередній рік справ і матеріалів на розгляді перебувало 10 039 процесуальних звернень і справ кримінального судочинства та про адміністративні правопорушення².

Враховуючи наявні касаційні фільтри, таке навантаження на суддів ККС ВС є істотним. Тож недарма питання оптимізації роботи Верховного Суду є вельми актуальними. Така оптимізація може відбуватися за різними векторами, зокрема, шляхом: запровадження додаткових касаційних фільтрів, подальшої діджиталізації правосуддя, запровадження альтернативних форм касаційного провадження тощо.

У цьому сенсі однією з ключових цілей розвитку Верховного Суду, задекларованих у проєкті Стратегії на 2023–2027 роки, є «сприяння цифровій трансформації процесів (діджиталізації) для забезпечення кращого доступу до правосуддя, кращого сервісу та скорочення витрат», і досягнення цієї мети, що передбачає модернізацію та підвищення ефективності роботи судової системи, може бути реалізовано, зокрема, шляхом максимально можливого застосування письмового розгляду справ³.

Також варто відзначити наявні законодавчі ініціативи щодо розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції, зокрема проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо правового регулювання письмового провадження та вчинення окремих процесуальних дій» від 3 вересня 2025 р. (реєстр. № 13178), який (далі – законопроект) у зв'язку з його потенційним впливом на оптимізацію роботи ККС ВС робить актуальним дослідження того, як застосування письмового провадження корелює з реалізацією права особи на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти письмового провадження в суді касаційної інстанції висвітлювались у роботах Н. Бобечко, В. Вільгушинського, Н. Глинської, Л. Кульчак, Л. Лобойко, В. Мариніва та ін. Щодо забезпечення права на справедливий суд, то ця тематика широко представлена у роботах: І. Гловюк, В. Завтура, О. Капліної, Д. Клепки, І. Тітка, А. Туманянц,

¹ Аналіз здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у першому півріччі 2025 року. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analiz_statistika_KKS_Ipol2025.pdf (дата звернення: 11.08.2025)

² Аналіз здійснення правосуддя Касаційним кримінальним судом у складі Верховного Суду у 2024 році. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analiz_pravosud_KKS_2024.pdf (дата звернення: 11.08.2025)

³ Проєкт Стратегії розвитку Верховного Суду на 2023–2027 роки URL: <https://drive.google.com/file/d/1pFBjyBAfrCCoornHEOS5WFFq0ANSBk-t/view> (дата звернення: 11.08.2025)

О. Шило та ін. Водночас питання впливу письмового провадження на реалізацію права особи на справедливий суд у науковій літературі не висвітлювались.

Мета статті – визначення та дослідження потенційних ризиків розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції в аспекті гарантування права особи на справедливий суд.

Виклад основного матеріалу.

До питання доцільності розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції.

Відмітимо, що питання письмового провадження в суді касаційної інстанції постійно обговорюється в науковій літературі, висловлюються діаметрально протилежні думки щодо можливості та необхідності розширення такої форми розгляду справ у суді касаційної інстанції. Так, наприклад, Н. Бобченко наголошує, що «Запровадження цього інституту за чинної моделі касації в інтересах сторін означає суто формальний підхід законодавця до виконання завдань, покладених на суд касаційної інстанції. Письмове касаційне провадження, безперечно, значно полегшує роботу колегії суддів, проте це турбота про державний орган, а не про інтереси сторін. На відміну від провадження в суді першої інстанції зі спрощеною процесуальною формою (судове провадження щодо кримінальних проступків та судове провадження на підставі угод), результат спрощеного касаційного провадження для ініціатора перевірки судового рішення наперед не є визначеним. Тому участь сторін у касаційному розгляді безпосередньо відповідає їх інтересам. На наш погляд, існування інституту письмового касаційного провадження є доречним і виправданим лише у межах касації в інтересах закону¹.

В. Вільгушинський зазначає, що «за вказаними ознаками письмового касаційного провадження (щодо економії часу, процесу, зменшення навантаження на секретарів судових засідань і помічників суддів) стоять людські долі, а тому з огляду на необов'язковий характер касаційного провадження взагалі втрачається логіка необхідності

звернення до вищої інстанції, щоб у результаті письмового провадження не бути вислуханим судом та не надати аргументи й доводи на свою користь»².

Протилежна позиція полягає в обстоюванні необхідності розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції. Її прихильниками є: Н. Глинська та Л. Лобойко³, В. Маринів⁴, К. Легких⁵ та ін.

Поділяючи підхід розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції, вважаємо слушною позицію В. Мариніва, який зазначає про «... необхідність пошуку і практичного застосування засобів, які б зменшували навантаження на вищі судові інстанції шляхом спрощення процедури перегляду судових рішень. Такий підхід цілком відповідає європейським стандартам, зокрема, положенням Рекомендації № R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо спрощення кримінального правосуддя від 17 вересня 1987 р., яка поміж багатьох засобів спрощення й прискорення кримінального провадження наголосила на необхідності спрощення звичайних судових процедур. Зокрема, увага акцентується на тому, що процедура слухань має передбачати можливість уникнення усіх зайвих формальностей. Держави-члени мають розглянути питання про надання своїм судам можливості розглядати справи та ухвалювати рішення за відсутності обвинуваченого, за умови що його належним чином поінформовано про дату слухання, його право на захисника чи іншу особу, уповноважену представляти його інтереси, тощо»⁶.

Дійсно, сучасні соціально-політичні умови, на наше переконання, додатково підкреслюють необхідність запровадження альтернативних форм

² Вільгушинський В. 'Особливості реалізації принципів гласності та відкритості під час касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні України' (2018) December Jurnalul juridic național: teorie și practică. <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/6/part_1/40.pdf>

³ Лобойко Л., Глинська Н. 'Письмове касаційне провадження в кримінальному процесі України' (2018) 8 Право України. 139–149 (142)

⁴ Маринів В. 'Письмове провадження в судах апеляційної та касаційної інстанцій як засіб спрощення кримінального судочинства' (2018) 2 Науковий вісник публічного та приватного права. <http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/2/vip2_2018.pdf#page=281>

⁵ Легких К. В. Кримінальний процесуальний кодекс України: письмове касаційне провадження (2012) 5 (3) 16 Часопис Академії адвокатури України 1–4

⁶ Маринів В. 283

¹ Бобченко Н. Р. 'Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України' (дис доктора юрид наук Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014) 183

провадження в суді касаційної інстанції. Збройний конфлікт став каталізатор змін кримінальної процесуальної форми у багатьох аспектах. Нагадаємо, що відповідно до чинної редакції ст. 435 КПК України суд касаційної інстанції має право ухвалити судові рішення за результатами письмового провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності. Тож законодавцем передбачено нормативну модель, за якою можливість використання письмового провадження судом касаційної інстанції *напряму залежить від волевиявлення всіх учасників судового провадження*. У зв'язку з цим така форма судового розгляду застосовується дуже рідко. Наприклад, у Єдиному державному реєстрі судових рішень містяться лише дві постанови ККС ВС за результатами письмового провадження, винесені у період з 01.01.2024 р. по 30.09.2025 р. Натомість, письмове провадження дає можливість суду розглядати справи без дотримання зовнішньої атрибутики, значно економити час, який при «звичайному» провадженні витрачається на виклик учасників, використання зали судового засідання, застосування технічної фіксації під час провадження¹.

Як справедливо підкреслюють Н. Глинська та Л. Лобойко, сучасні аргументи на користь розширення можливостей суду касаційної інстанції застосовувати саме письмову форму провадження полягають у такому: 1) письмове провадження враховує обмеженість можливостей судді сприймати та запам'ятовувати великий обсяг складної інформації на слух, на відміну від усного; 2) воно характеризується простотою, економічністю, безпосередністю та зручністю; 3) для більшості фізичних та юридичних осіб, чий права чи інтереси порушені судовим рішенням, усне провадження вимагає значних часових та матеріальних витрат². Додатковим аргументом на користь застосування письмового провадження виступає мінімізація безпечових ризиків. Це зумовлено тим, що центральні судові установи, як й об'єкти критичної інфраструктури, зокрема Укрзалізниця, перебувають під постійною загрозою атак з боку ворога.

Щодо аргументів опонентів письмового провадження в суді касаційної інстанції, наведених вище, то вважаємо, що посилання на «суто фор-

мальний підхід законодавця до виконання завдань, покладених на суд касаційної інстанції», а також «неможливість бути вислуханим судом та надати аргументи й доводи на свою користь», є певним перебільшенням. Адже письмове провадження передбачає можливість надання письмових аргументів та пояснень на свою користь. Однак, із цього приводу G. Alisade, критикуючи вже згадуваний законопроект від 03.09.2025 р. (реєстр. № 13 178), зазначає, що «письмове провадження не створює належних умов для повноцінного з'ясування усіх істотних обставин, що мають значення для розв'язання питання зміни підсудності, оскільки унеможливорює безпосередню комунікацію між судом та сторонами, яка є ключовою при розгляді процесуально складних категорій справ. Відсутність усного розгляду обмежує суд у доступі до живої аргументації, уточнень, реакцій та пояснень, що є необхідними для належної оцінки правової позиції кожної сторони. Без живого діалогу сторони втрачають можливість донести неформальні, але значущі обставини, які можуть залишитися непоміченими або недооціненими у письмових поясненнях / запереченнях»³.

У цьому сенсі слушними є зауваження Н. Глинської та Л. Лобойка, які роблять акцент на тому, що «... суд касаційної інстанції за своєю природою є судом права, а не факту. Його завданням є перевірка та оцінювання правильності застосування норм права судами першої та апеляційної інстанцій до певних фактичних обставин, що вже встановлені на основі доказів, досліджених та оцінених судом з огляду на їх допустимість, належність та достатність. Іншими словами, суд касаційної інстанції виправляє помилки у застосуванні права, але не може знову встановлювати фактичні обставини та оцінювати докази. Головне його завдання – розв'язання питань юридичної кваліфікації (правового оцінювання) встановлених фактичних обставин. Отже, судові провадження на цьому етапі вже позбавлені дискусій сторін щодо оцінювання доказів та встановлення фактів»⁴. Тому письмове провадження в цілому може забезпечити як виконання касаційним судом завдань, покладених

³ Gunay Alisade 'Письмове провадження у кримінальному процесі: прогресивна ініціатива чи загроза змагальності?' (LEX) <<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=bef13594-8cab-4153-bbcd-956f9310e303>> (дата звернення: 1.09.2025)

⁴ Лобойко Л., Глинська Н. 142

¹ Легких К. В. 2

² Лобойко Л., Глинська Н. 145

на нього законодавцем, так і право особи на оскарження судових рішень.

У контексті дослідження письмового провадження в суді касаційної інстанції вважаємо за доцільне також звернутися до аналізу нормативного закріплення цього інституту в законодавстві інших країн. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 352 Кримінально-процесуального кодексу Естонської Республіки Державний суд (суд касаційної інстанції – *прим. наша Д. М.*) розглядає кримінальні справи, як правило, у письмовому провадженні. У такому разі Державний суд призначає та повідомляє сторонам касаційного провадження: 1) склад суду; 2) строк, протягом якого сторони касаційного провадження можуть подати суду в письмовому вигляді свої думки, заявити відводи та інші клопотання, а також спосіб їх подання 3) час та спосіб оголошення рішення; 4) інші обставини, які Державний суд вважає важливими¹.

Слушною видається ч. 1 ст. 360–1 Кримінально-процесуального кодексу Естонської Республіки, відповідно до якої для забезпечення правового заслуховування Державний суд протягом всього касаційного провадження має право ставити письмові питання стороні касаційного провадження, а також стороні судочинства, яка не є стороною касаційного провадження. Письмові питання підписує член складу суду, який розглядає справу. При письмовому питанні вказується термін відповіді на них, який не може бути коротшим, ніж один тиждень².

Відповідно до частин 1 і 2 ст. 583 Кримінально-процесуального кодексу Латвійської Республіки під час порушення касаційного провадження суд визначає, чи розглядатиметься справа в письмовому провадженні, чи в судовому засіданні; справа розглядається в письмовому провадженні, якщо на підставі матеріалів справи можливо прийняти рішення. Якщо потрібні додаткові пояснення від осіб, які мають право брати участь у провадженні, або якщо, на думку Верховного Суду, відповідна справа може мати особливе значення для тлумачення положень закону, справа розглядається в судовому засіданні³.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс Естонської Республіки від 12.02.2003 станом на 1.07.2024 URL: <https://surl.li/neguft>

² Кримінальний процесуальний кодекс Естонської Республіки від 12.02.2003 станом на 1.07.2024 URL: <https://surl.li/neguft>

³ Кримінальний процесуальний кодекс Латвійської Республіки від 21.04.2005 станом на 15.07.2023 URL: <https://surl.li/zwtfe>

З наведеного можна зробити висновок, що кримінальне процесуальне законодавство інших європейських країн закріплює широку дискрецію суду в аспекті визначення форми розгляду касаційної скарги. Водночас вважаємо, що для аргументованої пропозиції стосовно нормативної моделі національного інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції необхідно дослідити можливі ризики порушення фундаментальних прав особи у перебігу такої форми розгляду касаційної скарги.

До питання ризиків порушення права на справедливий суд у перебігу письмового касаційного провадження.

Право на справедливий суд охоплює вимоги до суду та його складу (суд, встановлений законом; вимоги щодо незалежності та неупередженості), а також процесуальні гарантії під час судового розгляду (право на доступ до суду; рівність сторін; публічний розгляд справи; презумпція невинуватості; розгляд справи у розумний строк; право на захист; обґрунтованість рішення).

Письмове провадження в суді касаційної інстанції передбачає можливість розгляду справи судом на основі поданих учасниками судового провадження матеріалів без їх особистої присутності⁴. Важливо наголосити, що письмове провадження відбувається за відсутності всіх учасників судового провадження.

Тож, враховуючи сутність такої форми розгляду касаційної скарги, фактично обмежується право особи брати безпосередню участь у судовому засіданні (брати участь у дебатах), а, отже, й право бути заслуханим, яке відповідно до ст. 11 Загальної декларації прав людини 1948 р., ст. 6 Європейської конвенції з прав людини та ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. є однією із компонент фундаментального права на захист особи при розгляді будь-якого пред'явленого їй кримінального обвинувачення.

Зазначимо, що відповідно до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) право на усне слухання має бути забезпечене принай-

⁴ Кульчак Л. С. 'Письмове касаційне провадження у вичизняному кримінальному процесі: правозастосування та перспективи вдосконалення' (2023) Збірник наукових статей <<https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/18832/1/7255-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-21838-1-10-20231127.pdf>>

мні на рівні першої інстанції¹. Принцип дебатів сторін і публічного судового розгляду має особливу вагу в кримінальному провадженні, коли обвинувачений загалом повинен мати можливість бути присутнім під час розгляду справи у суді першої інстанції («Юссіла проти Фінляндії» (Jussila v. Finland) [ВП], § 40; «Тірсе та інші проти Сан-Марино» (Tierce and Others v. San Marino), § 94; «Ігор Паскарі проти Республіки Молдова» (Igor Pascari v. the Republic of Moldova), § 27, щодо недопущення заявника у провадження, в якому була визнана його вина в дорожньо-транспортній пригоді)². Водночас до судів вищих інстанцій висуваються менш суворі стандарти, і проведення усних слухань не є обов'язковим³. Процедура прийняття апеляційної скарги до провадження, або ж процедура присвячена виключно питанням права, а не фактів, може відповідати вимогам ст. 6, навіть якщо апеляційний або касаційний суд не надав заявнику можливості особисто висловитись у такому суді, за умови, що в суді першої інстанції засідання відбувалось публічно («Моннелл і Морріс проти Сполученого Королівства» (Monnell and Morris v. the United Kingdom), § 58, стосовно питання про прийняття апеляційної скарги; «Саттер проти Швейцарії» (Sutter v. Switzerland), § 30, стосовно касаційного оскарження)⁴.

Крім того, ЄСПЛ зазначає, що сам по собі факт розгляду справи Вільнюським регіональним судом у порядку письмового провадження (див. п. 20 цього рішення) не свідчить про його формальність чи про те, що заявник опинився у невідповідному становищі порівняно з державними органами влади – Управлінням пенітенціарними установами та Генеральною прокуратурою. Це пояснюється тим, що представники цих установ також не брали участі у судовому засіданні, а, отже, не мали мож-

ливості спростувати письмові твердження заявника під час розгляду справи (навпаки, *mutatis mutandis*, Prebil, цит. вище, § 43). З цього випливає, що кожній стороні має бути надана можливість представляти свою справу на умовах, що не ставлять її у явно невідповідне становище порівняно з протилежною стороною. Відповідна усталена практика підтверджує, що п. 1 ст. 6 Конвенції насамперед спрямований на забезпечення інтересів сторін й інтересів належного відправлення правосуддя, а також забезпечення того, аби такі основоположні принципи, як право на змагальне провадження та принцип рівності сторін, були дотримані. Крім цього, ЄСПЛ підкреслив, що під час наступного етапу провадження, в межах якого було знову розглянуто питання законності розвідувальних заходів щодо заявника, заявник погодився на розгляд справи в порядку письмового провадження (пункт 69 рішення)⁵.

В іншій справі Суд підкреслив, що усний розгляд не проводився ані у Вищому адміністративному суді, ані в іншому органі влади, і що Вищий адміністративний суд діяв як суд першої інстанції. Він був єдиним судовим органом, наділеним повною юрисдикцією, що не обмежувалась розглядом лише питань права. Наприклад, Конституційний суд обмежував обсяг судового розгляду лише питаннями конституційного права (п. 33 рішення). З огляду на це, ЄСПЛ підкреслив, що ключовими в справі були не правові чи суто технічні питання, а питання факту, яке оспорювалось сторонами: чи на час інциденту до робочих завдань заявника входило підняття на екскаватор, з якого він упав. Хоча національне законодавство не зобов'язувало Вищий адміністративний суд проводити усні слухання, згідно з усталеною практикою Суду, заявник мав на це право. Відмова від усного слухання могла бути виправдана лише винятковими обставинами (порівняйте *Stallinger and Kuso v. Austria*, 23.04.1997, § 51, а також див. *Göç v. Turkey* [ВП], no. 36590/97, § 47, ECHR 2002-V, з подальшими посиланнями) (п. 36 рішення)⁶.

У справі «Варела Ассаліно проти Португалії» ЄСПЛ вказує, що у випадках, коли вирішенню під-

¹ *Frobrich v. Germany*: decision of the European Court of Human Rights №23621/11, 16 March 2017 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171971>

² *Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект)* Оновлено 31 грудня 2019 року <https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf> (дата звернення: 1.09.2025)

³ *Fexler v. Sweden*: decision of the European Court of Human Rights, №36801/06, 13 October 2011 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106918>

⁴ *Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект)* Оновлено 31 грудня 2019 року <https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf> (дата звернення: 1.09.2025)

⁵ *Adomaitis v. Lithuania*: decision of the European Court of Human Rights 18.01.2022 (№14833/18)

⁶ Огляд рішень Європейського суду з прав людини (липень 2020 року) URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogljad_ESPL_07_2020.pdf (дата звернення: 1.09.2025)

лягають тільки питання права, розгляд письмових заяв є більш доцільним, ніж дебати сторін, і, можливо, розгляд справи на основі письмових доказів є достатнім... Нарешті, в певних випадках влада має право брати до уваги і міркування ефективності й економії, наприклад, коли фактичні обставини не є предметом спору, а питання права не становлять особливої складності¹.

На додаток, як пише О. Калінніков, посилаючись на Коментар до Договору про функціонування ЄС, «право бути вислуханим (бути почутим) порушується, якщо не дотримана одна з перелічених далі вимог. По-перше, адміністративний орган повинен поінформувати зацікавлену особу про відповідні факти та передбачені заходи (C-462/98 *Mediocruso v Commission*). Інформація повинна бути достатньо точною (T-170/06 *Alrosa v Commission*). По-друге, зацікавленій особі повинна бути надана можливість висловити свої погляди у корисний та ефективний спосіб під час адміністративної процедури до прийняття будь-якого рішення, яке може негативно вплинути на її інтереси (C-384/16 *Sacko* або C-558/17 *OZ v EIB*). *Не обов'язково надавати особі можливість висловити свою думку усно; достатньо, якщо їй буде надана можливість викласти її в письмовій формі* (курсив наш – Д. М.) (T-199/99 *Sgaravatti Mediterranea v Commission*). По-третє, думка зацікавленої особи повинна бути врахована у прийнятому заході, навіть якщо адміністративний орган не пов'язаний нею (C-315/99 *Ismieri Europa v Court of Auditors* and C-277/11 M.)»².

З урахуванням вищевикладеного можна зробити висновок, що обмеження права на присутність та бути заслуханим під час судового розгляду в суді касаційної інстанції, а саме – застосування письмового провадження, є сумісним зі ст. 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), за умови належної правової регламентації цього інституту.

Щодо нормативної моделі національного інституту письмового касаційного провадження.

Варто зазначити, що прихильники розширення інституту письмового касаційного провадження

пропонують різні нормативні моделі його закріплення. Так, наприклад, на думку Я. Скоковської, «доцільно було б внести зміни до ст. 435 КПК України та надати суду касаційної інстанції на власний розсуд вирішувати питання про проведення письмового касаційного розгляду, у випадках, коли участь сторін у кримінальному провадженні не є обов'язковою»³ю Зокрема, на думку авторки, призначення письмового касаційного провадження є неможливим у випадку, коли на підставі ст. 52 КПК передбачається обов'язкова участь захисника в кримінальному провадженні⁴.

Однак, такий підхід видається не зовсім правильним. На нашу думку, вимога обов'язкової участі захисника в кримінальному провадженні у випадку письмового касаційного провадження може бути забезпечена шляхом участі захисника у підготовці пояснень / заперечень до касаційної скарги. Таким чином, вважаємо, що можливість призначення письмового провадження має залежати не від формального закріплення в КПК обов'язкової участі певних суб'єктів, а від сутності кримінальної справи.

Л. Лобойко та Н. Глинська підкреслюють, що «доцільним є запровадження до нормативних актів правила про віднесення до дискреції суду касаційної інстанції вирішення питання про форму касаційного провадження. Під час відкриття касаційного провадження суд, залежно від достатності матеріалів для розгляду касаційної скарги, які є у справі, має призначати касаційний розгляд в письмовому провадженні або в судовому засіданні. У разі наявності певних підстав, зокрема, якщо для винесення законного та обґрунтованого рішення потрібно отримати від сторін та інших учасників судового провадження пояснення та додаткові документи, або якщо, на думку суду, рішення за результатами касаційного розгляду матиме істотне значення для застосування норм права, та в інших випадках, суд касаційної інстанції призначає касаційний розгляд у судовому засіданні»⁵.

¹ Варела Ассаліно проти Португалії: рішення Європейського суду з прав людини. 25 квітня 2002 р. (№ 64336/01)

² Калінніков О. В. Право бути заслуханим (почутим) як складова права на судовий захист у кримінальному провадженні in absentia. (2024) 11 Юридичний електронний журнал < http://lsej.org.ua/11_2024/107.pdf>; Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. (Wolters Kluwer ČR, 2024) 1680–1681

³ Скоковська Я. П. 'Письмове касаційне провадження: проблеми правозастосування' Доктринальні та правозастосовні проблеми кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності : матеріали Міжнарод. наук. – практ. конф., присв. 10-й річниці набуття чинності Кримінального процесуального кодексу України (м. Одеса, 9 грудня 2022 р.) 195

⁴ --, 191

⁵ Лобойко Л., Глинська Н. 147

Видається, що такий підхід науковців є правильним. Водночас вважаємо за доцільне звернути увагу й на те, що принциповим є не лише значення рішення за результатами касаційного розгляду для застосування норм права, а й його значення для засудженого / виправданого.

В аспекті розглядуваного питання нам імпонує підхід литовського законодавця. Так, ч. 2 ст. 373 Кримінально-процесуального кодексу Литовської Республіки передбачає, що судді колегії, ознайомившись з касаційною скаргою та справою, вирішують, чи розглядатиметься справа в усному провадженні. Касаційна справа розглядається в усному провадженні у випадках, передбачених ст. 374 (2) цього Кодексу. В інших випадках касаційна справа розглядається в письмовому провадженні. Під час підготовки колегією суддів касаційної справи та визначення порядку її розгляду Голова Верховного Суду Литви або Голова відділу кримінальних справ призначає дату розгляду касаційної справи. Відповідно до ст. 374 (2) касаційна справа розглядається в усному порядку, якщо: 1) *касаційну скаргу подано з підстав, що погіршують становище засудженої особи, виправданої особи або особи, справу щодо якої закрито*, або (курсив наш – Д. М.) 2) справу передано на розгляд до розширеного складу із семи суддів або на пленарне засідання Відділу кримінальних справ Верховного Суду Литви, або 3) справу розглянуто в першій інстанції колегією з трьох суддів Відділу кримінальних справ крайового суду, або 4) апеляційний суд у випадках, передбачених пунктами 1–3 статті 329 цього Кодексу, скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове рішення, або 5) колегія з трьох суддів вирішить, що необхідно заслухати усні пояснення учасників провадження¹.

На підставі викладеного вище вважаємо за можливе запропонувати таку нормативну модель ін-

ституту письмового касаційного провадження: «У разі відкриття касаційного провадження суд призначає касаційний розгляд в письмовому провадженні або в судовому засіданні. Касаційний розгляд призначається в письмовому провадженні, якщо для розгляду касаційної скарги достатньо матеріалів, які є у справі. Суд касаційної інстанції призначає касаційний розгляд у судовому засіданні, якщо необхідно отримати від сторін та інших учасників судового провадження пояснення та документи, або, на думку суду, рішення за результатами касаційного розгляду матиме істотне значення для застосування норм права, касаційну скаргу подано з підстав, що погіршують становище засудженого, виправданого або особи, справу щодо якої закрито, та в інших випадках, виходячи з обставин кримінальної справи».

Висновки. Письмове провадження може розглядатися як один із шляхів оптимізації діяльності ККС ВС. Така форма розгляду справ судом касаційної інстанції може значно зменшити навантаження на Верховний Суд, процесуальні та фінансові витрати. На підставі аналізу міжнародно-правових актів, практики ЄСПЛ вважаємо, що обмеження права на присутність під час судового розгляду та бути заслуханим у перебігу письмового провадження в суді касаційної інстанції (за умови належної правової регламентації цього інституту) є сумісним зі ст. 6 ЄКПЛ та відповідає європейським практикам. Нормативна модель національного інституту письмового касаційного провадження має передбачати віднесення до дискреції ККС ВС вирішення питання про форму касаційного провадження з урахуванням таких критеріїв: достатність матеріалів у справі; складність кримінальної справи; значення рішення за результатом розгляду справи для правозастосування; можливість погіршення становище засудженого, виправданого або особи, справу щодо якої закрито; та ін.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Estonskoi Respubliki vid 12.02.2003 stanom na 1.07.2024 URL: <https://surl.li/ncguft> (in Russian)
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Lytovskoi Respubliki vid 14.03.2002 stanom na 23.12.2010 URL: <https://surl.li/cc/yafgal> (in Lithuanian)

3. Kryriminalnyi protsesualnyi kodeks Latviiskoi Respubliki vid : 21.04.2005 stanom na 15.07.2023 URL: <https://surl.li/zwtyfe> (in Latvian)
4. Proiekt Stratehii rozvytku Verkhovnoho Sudu na 2023–2027 roky URL: <https://drive.google.com/file/d/1pFBjYBAfrCCoOpnHEOS5WFFq0ANSBk-t/view> (in Ukrainian)

Cases

5. Adomaitis v. Lithuania: decision of the European Court of Human Rights 18.01.2022 (№ 14833/18) (in English)
6. Fexler v. Sweden : decision of the European Court of Human Rights, № 36801/06, 13 October 2011 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106918> (in English)
7. Frobrich v. Germany: decision of the European Court of Human Rights № 23621/11, 16 March 2017 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-171971> (in English)
8. Ohliad rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny (lypen 2020 roku) URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogljad_ESPL_07_2020.pdf (in Ukrainian)
9. Varela Assalino proty Portuhalii: rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. 25 kvitnia 2002 r. (№ 64336/01) (in Ukrainian)

Bibliography

Non-authored books

1. *Komentar do Dohovoru pro funktsionuvannia YeS, Dohovoru pro YeS ta Khartii osnovopolozhnykh prav YeS*. [Commentary on the Treaty on the Functioning of the EU, the Treaty on European Union and the Charter of Fundamental Rights of the EU] (Wolters Kluwer ČR, 2024) 1780 (in Ukrainian)
2. *Posibnyk iz statii 6 Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny. Pravo na spravedlyvyi sud (kryminalno-protsesualnyi aspekt)* [Guide to Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal procedural aspect)] Onovleno 31 hrudnia 2019 roku <https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf> (in Ukrainian)

Journal articles

3. Vilhushynskyi V. 'Osoblyvosti realizatsii pryntsypiv hlasnosti ti vidkrytosti pid chas kasatsiinoho oskarzhennia sudovykh rishen u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy' [Peculiarities of implementing the principles of transparency and openness during cassation appeals of court decisions in criminal proceedings in Ukraine] (2018) December Jurnalul juridic național: teorie și practică. <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/6/part_1/40.pdf> (in Ukrainian)
4. Kalinnikov O. V. 'Pravo buty zaslukhany (pochutym) yak skladova prava na sudovy zakhyst u kryminalnomu provadzhenni in absentia' [The right to be heard as a component of the right to judicial protection in criminal proceedings in absentia.] (2024) 11 Yurydychnyi elektronnyi zhurnal < http://lsej.org.ua/11_2024/107.pdf> (in Ukrainian)
5. Kulchak L. S. 'Pysmove kasatsiine provadzhennia u vitchyznianomu kryminalnomu protsesi: pravozastosuvannia ta perspektyvy vdoshkonalennia' [Written cassation proceedings in domestic criminal proceedings: law enforcement and prospects for improvement] (2023) Zbirnyk naukovykh statei <<https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/18832/1/7255-%d0%a2%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%20%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%96-21838-1-10-20231127.pdf>> (in Ukrainian)
6. Lehkykh K. V. 'Kryriminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: pysmove kasatsiine provadzhennia' [Criminal Procedure Code of Ukraine: written cassation proceedings] (2012) 5 (3) 16 Chasopys Akademii advokatury Ukrainy 1–4 (in Ukrainian)
7. Loboiko L., Hlynska N. 'Pysmove kasatsiine provadzhennia v kryminalnomu protsesi Ukrainy' [Written proceedings in courts of appeal and cassation as a means of simplifying criminal proceedings] (2018) 8 Pravo Ukrainy. 139–149 (142) (in Ukrainian)
8. Maryniv V. 'Pysmove provadzhennia v sudakh apeliatsiinoi ta kasatsiinoi instantsii yak zasib sproshchennia kryminalnoho sudochynstva' [Written proceedings in courts of appeal and cassation as a means of simplifying criminal proceedings] (2018) 2 Naukovi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava < http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/2/vip2_2018.pdf#page=281> (in Ukrainian)

Thesis

9. Bobechko N R 'Apeliatsiine ta kasatsiine provadzhennia u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy' [Appeal and cassation proceedings in criminal proceedings of Ukraine] (dys doktora yuryd nauk Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, 2014) 498 (in Ukrainian)

Analytical documents

10. 'Analiz zdiisnennia pravosuddia Kasatsiynym kryminalnym sudom u skladi Verkhovnoho Sudu u pershomu pivrichchi 2025 roku' [Analysis of the administration of justice by the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court in the first half of 2025] <https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analiz_statistika_KKS_Ipol2025.pdf> (in Ukrainian)
11. 'Analiz zdiisnennia pravosuddia Kasatsiynym kryminalnym sudom u skladi Verkhovnoho Sudu u 2024 rotsi' [Analysis of the administration of justice by the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court in 2024] <https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Analiz_pravosud_KKS_2024.pdf> (in Ukrainian)

Conference papers

12. Skokovska Ya. P. 'Pysmove kasatsiine provadzhennia: problemy pravozastosuvannia' [Written cassation proceedings: problems of law enforcement] *Doktrynalni ta pravozastosovni problemy kryminalnoho protsesu, detektyvnoi ta operatyvno-rozshukovoi diialnosti* : materialy Mizhnar. nauk. – prakt. konf., prysv. 10-y richnytsi nabuttia chynnosti Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (m. Odesa, 9 hrudnia 2022 r.) 192–195 (in Ukrainian)

Websites

13. Gunay Alisade 'Pysmove provadzhennia u kryminalnomu protsesi: prohresyvna initsiatyva chy zahroza zmahalnosti?' (LEX) <<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=bcf13594-8cab-4153-bbcd-956f9310e303>> (in Ukrainian)

Мілов Д. В.

Письмове касаційне провадження в кримінальному судочинстві vs право на справедливий суд

У статті досліджується співвідношення письмового касаційного провадження в кримінальному судочинстві України з правом особи на справедливий суд, гарантованим ст. 6 ЄКПЛ. Автором наводяться доктринальні підходи щодо можливості та доцільності розширення інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції. Здійснено компаративістське дослідження кримінального процесуального інституту письмового провадження в суді касаційної інстанції різних країн.

Аналізуються міжнародно-правові нормативні акти та практика ЄСПЛ з точки зору ризиків письмового касаційного провадження на ефективність реалізації права на справедливий суд. За результатами проведеного аналізу зроблено висновок, що обмеження права на присутність під час судового розгляду та бути заслуханим у перебігу письмового провадження в суді касаційної інстанції (за умов належної правової регламентації цього інституту) є сумісним зі ст. 6 ЄКПЛ. Автором сформовано власне бачення нормативної моделі письмового касаційного провадження. На підставі вищевикладеного автор вважає можливим запропонувати таку нормативну модель інституту письмового касаційного провадження, відповідно до якої у разі відкриття касаційного провадження суд призначає касаційний розгляд в письмовому провадженні або в судовому засіданні. Касаційний розгляд призначається в письмовому провадженні, якщо для розгляду касаційної скарги достатньо матеріалів, які є у справі. Суд касаційної інстанції призначає касаційний розгляд у судовому засіданні, якщо необхідно отримати від сторін та інших учасників судового провадження пояснення та документи, або, на думку суду, рішення за результатами касаційного розгляду матиме істотне значення для застосування норм права, касаційну скаргу подано з підстав, що погіршують становище засудженого, виправданого або особи, справу щодо якої закрито, та в інших випадках, виходячи з обставин кримінальної справи.

Ключові слова: касаційне провадження, кримінальне судочинство, письмове провадження, право на справедливий суд, ЄСПЛ, Верховний Суд.

Milov D. V.

Written cassation proceedings in criminal justice vs the right to a fair trial

The article examines the correlation between written cassation proceedings in the criminal justice system of Ukraine and the individual's right to a fair trial guaranteed by Article 6 of the European Convention on Human Rights (ECHR). The author presents doctrinal approaches regarding the feasibility and expediency of expanding the institution of written proceedings in the cassation court. A comparative (comparativist) study of the criminal procedural institution of written cassation proceedings in different countries is carried out.

International legal instruments and the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR) are analyzed in terms of the potential risks of written cassation proceedings for the effective implementation of the right to a fair trial. Based on the conducted analysis, it is concluded that the limitation of the right to be present and to be heard during cassation proceedings conducted in written form (provided that this institution is properly regulated by law) is compatible with Article 6 of the ECHR.

The author develops a normative model of written cassation proceedings and proposes that, upon opening cassation proceedings, the court may schedule a written or oral hearing. A written hearing should be appointed if the materials available in the case are sufficient for the consideration of the cassation appeal. The cassation court should hold an oral hearing if it is necessary to obtain explanations or documents from the parties and other participants, or if, in the court's opinion, the decision resulting from the cassation review will have significant importance for the interpretation of legal norms, the cassation appeal is filed on grounds that worsen the position of the convicted, acquitted, or a person whose case has been closed, or in other cases depending on the circumstances of the criminal case.

Keywords: cassation proceedings, criminal proceedings, written proceedings, right to a fair trial, ECHR, Supreme Court.

Стаття надійшла до редакції: 20.09. 2025 р.

Прийнята до друку: 20.11.2025 р.